

9 788670 257481

Стојан Новаковић

поводом сто седамдесет
пет година од рођења

Стојан Новаковић – поводом сто седамдесет пет година од рођења

Стојан Новаковић

поводом сто седамдесет
пет година од рођења

Српска академија наука и уметности

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Book CLXXII

P R E S I D E N C Y

Book 11

STOJAN NOVAKOVIĆ

REGARDING ONE HUNDRED AND SEVENTY FIVE YEARS SINCE BIRTH

Scientific meeting with an international partake, held at the Serbian
Academy of Sciences and Arts on November 1–2, 2017

BELGRADE 2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXII

ПРЕДСЕДНИШТВО

Књига 11

СТОЈАН НОВАКОВИЋ

ПОВОДОМ СТО СЕДАМДЕСЕТ ПЕТ ГОДИНА ОД РОЂЕЊА

Научни скуп са међународним учешћем одржан у Српској академији наука и уметности, 1. и 2. новембра 2017. године

БЕОГРАД 2018

Редакциони одбор
академик Михаило Војводић, уредник
академик Љубодраг Димић
проф. др Мило Ломбар
др Мирослав Перишић
др Срђан Рудић
др Војислав Павловић
проф. др Александар Расићовић, секретар

Уредници
академик Михаило Војводић
академик Александар Косић

Издавач
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Дизајн корица
Драгана Лацмановић-Лекић

Технички уредник
Никола Стевановић

Лектура
Снежана Крстић-Букарица
Невена Ђурђевић

Коректура
Рајка Павловић

Штампа
Colorgrafx, Београд

Тираж
400 примерака

САДРЖАЈ

Михаило Војводић, <i>О овој књизи</i>	9
Владимир С. Костић, <i>Поздравни говор</i>	11
Михаило Војводић, <i>Уводна реч</i>	13
Михаило Војводић, <i>Стојан Новаковић, Анексиона криза и српско питање</i>	15
Mihailo Vojvodić, <i>Stojan Novaković, Annexation crisis and the Serbian question</i>	21
Славенко Терзић, <i>Балканске студије Стојана Новаковића</i>	23
Slavenko Terzić, <i>Stojan Novaković's Balkan studies</i>	34
Мило Ломпар, <i>Полихисторска својства Стојана Новаковића и књижевности</i>	37
Milo Lompar, <i>Polyhistoric characteristics of Stojan Novaković and literature</i>	63
Андреј Шемјакин, <i>Министар унутрашњих дела и вођа револуционарне емиграције: Стојан Новаковић и Никола Пашић 1884. године</i>	65
Andrej Šemjakin, <i>Minister of internal affairs and the leader of revolutionary emigration: Stojan Novaković and Nikola Pašić in 1884</i>	73
Срђан Рудић, <i>Рад Стојана Новаковића на проучавању средњовековне српске историје</i>	75
Srđan Rudić, <i>Stojan Novaković's work on studying of Serbian medieval history</i>	87
Александар Растовић, <i>Стојан Новаковић као министар просвете</i>	89
Aleksandar Rastović, <i>Stojan Novaković as the education minister</i>	108
Љубодраг П. Ристић, <i>Британске и француске оцене спољне политишке владе Стојана Новаковића (1895–1896)</i>	109
Ljubodrag P. Ristić, <i>British and French evaluations of Stojan Novaković's government's foreign policy (1895–1896)</i>	126

Лупас Атанасиос, <i>Стјојан Новаковић и Грци: грчке перцепције о Стјојану Новаковићу</i>	127
Lupas Atanasios, <i>Stojan Novakovic and the Greeks: Greek perception of Stojan Novaković</i>	136
Ђорђе Ђурић, <i>Стјојан Новаковић на челу владе „четворне коалиције”</i>	137
Đorđe Đurić, <i>Stojan Novaković at the helm of “four-party coalition” government</i>	145
Александар Животић, <i>Одбрамбене припреме владе Стјојана Новаковића 1909. године</i> ...	147
Aleksandar Životić, <i>Defensive preparations of Stojan Novaković’s government in 1909</i>	162
Војислав Павловић, <i>Стјојан Новаковић и Конкордаџ са Ватиканом</i>	165
Vojislav Pavlović, <i>Stojan Novaković and Concordat with the Vatican</i>	180
Петар В. Крестић, <i>Стјојан Новаковић у Дневнику Милана Ђ. Милићевића</i>	181
Petar V. Krestić, <i>Stojan Novaković in Milan Đ. Miličević’s Diary</i>	196
Бранко Бешлин, <i>Стјојан Новаковић и Матица српска</i>	197
Branko Bešlin, <i>Stojan Novaković and Matica srpska</i>	209
Радомир Ј. Поповић, <i>Шабачки дани Косте Новаковића (1842–1857 године)</i>	211
Radomir J. Popović, <i>Šabac days of Kosta Novaković 1842–1857</i>	233
Александра Новаков, <i>Утицај Стјојана Новаковића на рад српских средњих школа у Османском царству</i>	235
Aleksandra Novakov, <i>Stojan Novaković’s influence on work of Serbian secondary schools in the Ottoman Empire</i>	253
Мирослав Јовановић, <i>Стјојан Новаковић у Српском ученом друштву и Српској краљевској академији</i>	255
Miroslav Jovanović, <i>Stojan Novaković in the Serbian Learned Society and in the Royal-Serbian Academy</i>	269
Миле Станић, <i>Прејиска Стјојана Новаковића у Архиву САНУ</i>	271
Mile Stanić, <i>Stojan Novaković’s correspondence in the SASA Archives</i>	315
Бојана Миљковић Катић, <i>Политика Министарства народне привреде у влади Стјојана Новаковића</i>	317
Bojana Miljković Katić, <i>Policy of the Ministry of People’s Economy in Stojan Novaković’s government</i>	328
Драган Симеуновић, <i>Државојворна мисао и дело Стјојана Новаковића</i>	329
Dragan Simeunović, <i>State-building thought and works of Stojan Novaković</i>	344

Милош Ковић, <i>Стојан Новаковић и југословенска идеја</i>	347
Miloš Ković, <i>Stojan Novaković and the Yugoslav idea</i>	355
Борис Милосављевић, <i>Стојан Новаковић и Слободан Јовановић</i>	357
Boris Milosavljević, <i>Stojan Novaković and Slobodan Jovanović</i>	378
Вељко Станић, <i>Ерудитија, полихистор, интелектуалац: проблеми „филозофске историје“ у делу Стојана Новаковића</i>	379
Veljko Stanić, <i>Erudit, polyhistor, intellectual: problems of “philosophical history” in Stojan Novaković’s work</i>	394
Ђорђе Бубало, <i>Стојан Новаковић – замисли и подухвати систематској издавања средњовековних српских извора</i>	395
Đorđe Bubalo, <i>Stojan Novaković – ideas and undertakings of systematic publishing of medieval Serbian sources</i>	421
Рада Стијовић, <i>Стојан Новаковић и Речник Српске академије наука и уметности</i>	423
Rada Stijović, <i>Stojan Novaković and the Dictionary of the Serbian Academy of Sciences and Arts</i>	430
Мирјана Бошков, <i>Поставке Стојана Новаковића о „хронографу–тројадику“ у светлости савремених истраживања</i>	431
Mirjana Boškov, <i>Stojan Novaković’s postulates about “chronograph–troyadik” in the light of modern research</i>	447
Рајна Драгићевић, <i>Место Стојана Новаковића у ланцу најважнијих српских лингвиста</i>	449
Rajna Dragičević, <i>Stojan Novaković’s place in the chain of most important Serbian linguists</i>	463
Александар М. Милановић, <i>Стојан Новаковић као језички нормативиста</i>	465
Aleksandar M. Milanović, <i>Stojan Novaković as a language normativist</i>	478
Милан Алексић, <i>Књижевнотеоријски ставови Стојана Новаковића</i>	479
Milan Aleksić, <i>Stojan Novaković’s ideas about literary theory</i>	492
Ненад Николић, <i>Стојан Новаковић и питање српској идентитетима: поглед кроз књижевност, језик и културу: 1867–1913</i>	493
Nenad Nikolić, <i>Stojan Novaković and the question of Serbian identity: a view through the literature, language and culture: 1867–1913</i>	516

О ОВОЈ КЊИЗИ

Објављени реферати поднесени су на научном скупу одржаном у Српској академији наука и уметности 1. и 2. новембра 2017. године. Посвећени су Стојану Новаковићу, личности која је испуњавала значајан део научног простора као и политичке сцене Србије у другој половини 19. и почетком 20. века. Реч је о великом историчару и филологу, уз то и истакнутом политичару, државнику и дипломати који нам је из своје разноврсне делатности оставио богату заоставштину. До пре неку деценију Новаковић је спадао у групу оних српских великана прекривених велом заборавља, спомињан махом у радовима који се баве средњим веком или нешто мање од оних који су проучавали Први српски устанак. Недовољно су биле оцењене и његове заслуге за спољнополитичке успехе током последње етапе нововековне Србије. Научни скуп је зато пружио прилику да се на основу нових чињеница до којих се у међувремену дошло или прецизним тумачењем његових објављених сведочанстава, још једном претресу Новаковићева научна дела, студије мемоарског карактера и политички текстови, а затим изнова вреднује његово вишедеценијско суделовање у државној служби, између осталог његов скупштински рад, улога у годинама озбиљних криза, дипломатске мисије или допринос у управљању политиком земље као министра или председника владе.

Уредник

ПОЗДРАВНИ ГОВОР

Накана да нашим претходницима посвећујемо поједине године њихових јубилеја заправо је зачета 2016. године када смо, као кућа, ту годину посветили Јовану Цвијићу. Ову, 2017. годину, посвећујемо Стојану Новаковићу, док ће следећа бити посвећена Михајлу Петровићу Аласу. Договорили смо се и о јединственом обрасцу таквог посвећивања: прво, скуп на коме ће се размотрити разнолике делатности особе коју славимо, друго, изложба посвећена тој особи, која расветљава не само биографске детаље, већ и укупан контекст у коме се деловало и живело, и коначно, треће, монографија о тој личности, у нади, надам се не пустој, да у некој блиској будућности овде у САНУ имамо едицију посвећену нашим великанима.

Избор и редослед ових годишњица нема намеру да успоставља какву вредносну хијерархију у којој ће се прво прослављати они најзначајнији, потом они мање значајни и тако редом. Такав наум био би непристојан, неприхватљив, штавише глуп, али, зашто и то не рећи, чак и када бисмо покушали, изнад наших знања, способности и могућности. Редослед ових годишњица не носи са собом поређење међу изабранима.

Чим смо почели са нашим искреним наумом дочекали су нас мрзовољни мандарини који знају истине сакривене иза фасада званичне историје, постављајући питања о одређеним контроверзама везаним за ове јединствене личности, па и Стојана Новаковића. Држим да су евентуалне заблуде, па и грешке, привилегија људи великих замаха и идеја, а да они који се нису упуштали у грех самосталног мишљења немају такав ризик. Уз то, туђе ставове у туђим временима и обичајима страшно је претенциозно гледати кроз наочаре данашњих схватања и толико нам драге политичке коректности – као да нам обична, грађанска пристојност није довољна.

Стојан Новаковић, који је првобитно, и по мишљењу моје маленкости, много лепше име Коста заменио у Стојан, спада у личности које вас када мало прочепркате по биографији фрустрирају енергијом, различитошћу деловања, визијом – укратко, оне личности које тврдњу да је живот кратак чине опскурном, наговештавајући нам шта је све могуће урадити за живота. Стојан Новаковић, попут Цвијића, два наша председника Академије, својим животима илуструју значење заборављеног појма „јавни радник“, мада никоме не препоручујем да опонаша њихову посвећеност – ради се о посвећености од које ненавикли изгоре. Упоредо са овим скупом већ је изашла монографија са 125 докумената које је

својим уредним и читљивим рукописом на српском, али и на француском језику, исписао Новаковић. У цртицама које назива *Наше стање – белешке једнога њесимисте* (децембар 1874 – март 1875), он са резигнацијом анализира политичку ситуацију и међупартијске обрачуне и деспаратно пита: „Откуд је произишло садашње стање?“ Ради се само о цртицама, без веће амбиције, али извесна трајна начелност и језгровитост несумњиво је узбудљива:

„У партијама имамо само вође, генерале без војске.

Оно што изгледа као војска, то су све најамници плаћени или новцем или изгледом или, ако ничим другим, популарношћу, удовољством својих слабости и сујетом.

Никад не треба способност ради партајства забацивати и њом се не служити.

Још мање неспособности само из партајства под способности примати.

Народ са завишћу, пакошћу, чудноватом тежњом за једнакошћу, самовољан и субјективан, мало образован, ватрен, напрасит, осветљив, злопамтило.

Сва та својства тешко ишчезавају и у најобразованијих синова његових.

За обарање увек доста савезника – у стварању никад ни два сложна.

Све нам је половно.“

У програму листа Видело (децембар 1879) Новаковић лamentsира: „Ко ће измерити дубљину забуне политичке, у којој сваки зна само за себе, у којој сваки о свакоме сумњичи, у којој се преко ноћи мењају вере, у којој нико не зна куд иде други, ни куда иде сам!? „Либералци“ без либерализма, „консервативци“ без консервативизма, „комунци“ без комунизма. Ето слике коју представљају народу, са мајушним изузетком, данас његови прваци, на покуду уставности, а на штету садашњости и будућности народне.“

Без намере да правим насилне и неумесне временске екстраполације нашег усуда у јавном и политичком животу, има извесних историјских искустава која су несрећна константа, попут редова написаних 30. новембра 1908: „Кад сам рекао да не мора Европа одобрити оно што је Аустрија прогласила Зиновјев одговори да се не може водити рат и стога се мора одобрити. Кад сам на то напоменуо да то није по међународном јавном праву – рекао је: жалосно је, али је тако.“

Међутим, Стојан Новаковић се не предаје и то је кључна порука наше две годишњице, што је мало да се назове традицијом, али довољно да не буде случајност већ намера. Дозволите ми да завршим његовим речима које би се и данас, без икакве измене, могле употребити: „Постарајмо се и ми... да се рад на уједињењу народа нашег поведе мирним средствима, средствима еволуције, ... путем просвете и културе, стално, живо, неуморно... Само не клонимо духом... Ова битка је тежа него она оружјем, али у њој нема пораза, победа у њој не изостаје, а када једном дође – она је вечита“. Даме и господо, надајмо се да је тако!

Владимир С. Костић

УВОДНА РЕЧ

Имајући у виду огромну улогу Стојана Новаковића у културном уздизању српског народа, тумачењу његовог језика, утврђивању његове прошлости, затим политичком образовању, обликовању његовог друштвеног бића, предочавању будућности, Српска академија наука и уметности је још давне 1992. године, поводом сто педесет година од његовог рођења, организовала научни скуп – разуме се, њему посвећен. С обзиром на то да је време показало непролазност резултата које нам је Новаковић оставио, и да нова истраживања, на првом месту архивска, и нова тумачења, потврђују основаност подсећања на ову велику личност, тај циљ има и данашњи скуп у поводу 175 година од његовог рођења. Иницијатива председника Владимира С. Костића да Српска академија наука и уметности у оквиру циклуса посвећеног јубилејима истакнутих академика организује сусрет познавалаца Новаковићевог дела, намени му неколико нових књига, и припреми пригодну изложбу зато је потпуно оправдана. Не треба уосталом заборавити и чињеницу да је Стојан Новаковић био у првој групи примљених чланова СКА, а да је од 1906. до смрти 1915. године заузимао место њеног председника.

С тим у вези нагласио бих још само следеће. Новаковићево богато филолошко и историографско дело од преко 400 пописаних објављених ауторских радова представило га је врхунским научником, а затим и многобројни текстови политичке садржине или мемоарског карактера које је написао, а чије ауторство у значајном броју није још откривено, јер су или непотписани или су само шифром обележени, пружили су изванредну основу и за његово вишедеценијско непрекидно суделовање у политици, државним и партијским пословима и у дипломатији. Међутим, његова озбиљна упозорења и драгоцене оцене које је износио у овој области свог занимања, од многих нису довољно прецизно уочени, али му се значајни резултати не могу оспорити. Његов рад је на пример био уграђен у модернизацију српске државе друге половине 19. и почетка 20. века и у утврђивање њеног места у односима европских држава. Посебну улогу Новаковић је имао у оживотворењу идеје о ослобођењу и уједињењу свих делова српског народа. Судбина тог народа о којој је толико знао разматрајући многобројне теме из прошлости, и сазнања о томе која је саопштавао јавности, подстакле су код њега интересовање и за савремена збивања и предодредиле га да уђе у политику и утиче на тадашња кретања. Његова проучавања српског средњовековног простора, посебно узрока пораза са Турцима у 14. и 15. веку, односно краја српских средњовековних држава и резултати до којих је дошао, послужили су му и на пољу текуће савремене

не, првенствено спољне политике. Новаковић је и у томе налазио појаве, пре свега неслогу, које се, како је тврдио, не смеју поновити. Истом циљу је послужило и његово сагледавање настанка и развитка српске нововековне државе у условима опасности од спољног непријатеља, а посебно тешког положаја неослобођеног дела српског народа у заграничним крајевима, јер се и из тога могло стећи искуство и извући поука за будућност.

Новаковић најзад, у последњим годинама живота, верујући да ће једнога дана бити задовољена историјска права српског народа за ослобођење и уједињење, без обзира на то да ли ће се то постићи мирним путем или оружјем, није скривао жељу да будућност тог народа буде сасвим усклађена са општим токовима европског развоја. Чврсто уверен да би се из прошлости морало научити којим правцем треба ићи даље, он је до краја живота остао велики приврженик идеје о томе да српски народ има да следи узоре развијених европских народа па и онда када српско питање буде решено: „Морамо гледати у прошлост само да би разумели погрешке или примере које треба избегавати. Треба се окренути новој светлости коју нам отварају сувремене векови и примери великих народа и великих цивилизација. Ту је наше спасење“. Била је то једна од последњих његових порука.

Свему овоме додао бих и то да су угледни појединци у Србији истицали да су Новаковићу његов национални културни рад, његово примерно осећање дужности и неограничена вера у народну будућност помогли да постигне велики успех не само у науци, него и на пољу практичне првенствено спољне политике.

Михаило Војводић

СТОЈАН НОВАКОВИЋ У СРПСКОМ УЧЕНОМ ДРУШТВУ И СРПСКОЈ КРАЉЕВСКОЈ АКАДЕМИЈИ

МИРОСЛАВ ЈОВАНОВИЋ*

А п с т р а к т . – Однос Стојана Новаковића са Српским ученим друштвом и Српском краљевском академијом трајао је пуних пет деценија, од 1865. до 1915. године. Током година проведених на месту секретара Српског ученог друштва био је укључен у све најважније послове, радио на српској библиографији и објавио десетине радова. Због уласка у политику и става о искључиво научним циљевима Друштва прекинуо је сарадњу са њим. Настанак Српске краљевске академије поклопио се са почетком Новаковићеве дипломатске каријере али је он ипак живо учествовао у њеном раду. Трудио се да свој дипломатски положај искористи и за научни рад а од свега тога да користи имају Академија, академици и српска наука уопште. Именовање за председника било је круна његовог односа са Академијом. Године његовог председниковања биле су најплодније у дотадашњој историји Академије. У њима је започета изградња дома Академије и направљен помак на пољу међуакадемијске сарадње. Тај полет прекинуо је почетак Првог светског рата.

Кључне речи: Стојан Новаковић, Српско учено друштво, Српска краљевска академија, секретар, академик, председник

Иако је о лику и делу Стојана Новаковића много писано, још увек постоје области његовог деловања које нису биле предмет детаљнијег проучавања. У једну од таквих може се сврстати и његов однос према Српској академији наука и уметности, која се у његово време звала Српско учено друштво и Српска краљевска академија. Тај однос је по богатству садржаја и дужини трајања неупоредив са било којим другим јер је трајао педесет година. То је био суживот једног великана и једне установе, и слободно се може рећи, да без тог односа ни Новаковићев живот а ни историја Академије не би били исти.

Први додир Стојана Новаковића са Српским ученим друштвом догодио се крајем 1864. године када је Друштву поклатио неколико својих књижевних и преводилачких радова. По њима је у српским ученим круговима већ тада био познат али и

* Архив САНУ, и-мејл: miroslav.jovanovic@sanu.ac.rs

као покретач листа *Вила*. Већ наредне јесени, тачније 15. новембра 1865. године, постао је редовни члан Одсека за науке философске и филолошке.¹ Иако је имао тек двадесет и три године, показао се и те како достојан да буде члан установе која је окупљала најумније Србе тог доба. До тренутка када је у мају 1866. године добио диплому као сведочанство о чланству, за *Гласник Друштва* већ је поднео неколико прилога, библиотеци Друштва поклатио све примерке *Виле* објављене током 1865. године и изабран је за записничара свог одсека. У почетку су његови прилози за *Гласник* углавном били историјски извори које је приређивао уз коментаре. Први такав био је *Прилој к српској историји око 1790. уз њошљедњи райн с Турцима*, настао из једног рукописа који је пронашао у манастиру Трноши. Пошто су овакви прилози били историографске природе, примани су на седницама Одсека за науке историјске и државне, којима је и он присуствовао, мада није био члан тог одсека. Сваком послу којим се у животу бавио, Новаковић је приступао са изузетном озбиљношћу и посвећеношћу. По природи веома вредан и темељан у свему, брзо су га приметиле старије колеге из управе Друштва. Да је то било тако сведочи и одлука Скупа СУД од 8. јануара 1867. године, којом је између тројице кандидата једногласно изабран за секретара Друштва. Све до тог тренутка био је записничар у свом одсеку и лепим рукописом састављао записнике као сведочанства о свему рађеном на седницама. На том месту „пекао је занат” за ову нову, много већу и значајнију функцију, и имао довољно времена да се упозна са свим правилима у раду Друштва.

Избор за секретара значио је Новаковићев улазак у Одбор, који је управљао свим пословима Друштва. Поред секретара, чланови управе били су још председник Друштва и председници четири одсека. Целокупна администрација била је под његовим надзором као и уређивање *Гласника*, органа СУД-а, и свих других издања која је Друштво приређивало. Све текстове који би пристизали за ова издања подносио је на процену а потом их припремао за објављивање. Када би штампање било готово, настојао је да свака књига дође до својих читалаца. Почетком сваке године на главном скупу Друштва читао је годишњи извештај о раду Друштва. Ови извештаји, који су касније објављивани у *Гласницима*, представљају сумаран приказ свега оног што је Друштво урадило у току претходне календарске године. Без обзира што то није било прописима одређено као део његове секретарске обавезе, Новаковић је често представљао Друштво на разним манифестацијама у иностранству. У том циљу путовао је 1867. године у Загреб на отварање ЈАЗУ, а 1869. године представљао је Друштво и на обележавању петстотина година од рођења Јана Хуса

¹ Према важећој процедури, сви новоизабрани чланови су након обавештавања о избору имали да изаберу у који ће од постојећа четири одсека бити распоређени. Новаковић се одлучио за Одсек за науке моралне, језикословне и литерарне, који је након преуређења Друштва 1869. године променио назив у Одсек за науке философске и филолошке.

у Чешкој. У оваквим приликама избор није падао на њега само зато што је био секретар већ и зато што је био познавалац словенске литературе и велики полиглот.² Са свим члановима Друштва, како онима у земљи тако и онима у иностранству, Новаковић је као секретар редовно одржавао везе и слао им најновија издања. О члановима је водио уредну евиденцију а како би она била што потпунија, предложио је да се обнови позив члановима да пошаљу Друштву своје биографије, али и фотографије како би од њих био састављен албум.

Уз секретарску дужност Новаковић је на себе преузео и посао благајника Друштва, која је према важећем Устројству била саставни део секретарске дужности. Све новчане уплате и исплате пролазиле су кроз његове руке. Новац и важне историјске споменике чувао је најпре у обичном гвозденом сандуку а потом у посебној каси, која је за те потребе набављена на његов захтев. Сума коју је држава годишње одобравала на име помоћи Друштву била је од самог почетка мала. Како се Друштво развијало и ширило свој рад, материјална оскудица све више се осећала, па се догађало да овај износ буде потрошен већ у првим месецима буџетске године. Новаковић је са своје стране у годишњим извештајима редовно износио податке о стању у каси, а заједно са председником Друштва молио је надлежно Министарство да се износ годишње помоћи повећа. У једној таквој молби истакли су да ЈАЗУ добија годишњу помоћ која је седам пута већа од оне коју добија СУД.³ Овакви апели били су узалудни па је морао да пази дословно на сваки динар коју је исплаћивао из своје благајничке касе. Таква финансијска ситуација приморала га је да скрене пажњу својим колегама да у оценама текстова поднетих Друштву буду још опрезнији, како се и иначе мала средства не би расипала на хонораре ауторима који то нису заслужили. Танка материјална основа сасекла је и трајно одложила многе планове који су усвојени на седницама. Један од тих планова био је и Новаковићев предлог за оснивање Историјско-етнографског музеја Србије.⁴

² Новаковић је говорио руски, француски, немачки, грчки, латински, чешки и пољски језик. О његовом познавању језика занимљиву анегдоту са седнице Друштва записао је Милан Ћ. Милићевић. Наиме, Владимир Јакшић је једном приликом хтео да се клади са Новаковићем у 100 дуката, тврдивши да Стојан не уме да напише писмо на немачком језику. Док се Новаковић на ову понуду само насмејао Милићевић је закључио да се он боље служи немачким него Јакшић српским језиком. Милан Ћ. Милићевић, *Дневник I (1. јануар 1869 – 22. септембар 1872)*, приредио и уводну студију написао Петар В. Крестић, Београд 2011, стр. 407.

³ Јанко Шафарик, председник и С. Новаковић, секретар СУД – Стојану Вељковићу, министру просвете и црквених дела, Београд, 26. септембар 1872. Архив Српске академије наука и уметности, Српско учено друштво (у даљем тексту АСАНУ СУД)1872/35.

⁴ Опширније о томе види: С. Новаковић, *Српски историјско-етнографски музеј. Предлог и нацрт*, Гласник СУД XXXIV, Београд, 1872, 336–356; Сребрица Кнежевић, *Стојан Новаковић и његово интересовање за етнографију*, Стојан Новаковић личност и дело. Научни скуп поводом 150-годишњице

Посао секретара подразумевао је и бригу о архивској збирци и библиотеци СУД, у шта је Новаковић уложио поприличан труд. Започео је пописивање и инвентарисање рукописа из старије и новије српске историје. Желео је да најважнија документа буду што пре преписана и објављена како би користила свим проучаваоцима српске прошлости, па је неке и сам објавио. У једном акту, који је као секретар упутио министру просвете, навео је да је библиотека Друштва запуштена и да би је требало довести у ред.⁵ Настојао је да уреди библиотеку, прибави за њу потребан намештај, обогати библиотечки фонд и осигура стални прилив нових књига. Књигу је сматрао важним средством, како за научни рад тако и за образовање младих, па се зато трудио да књиге које Друштво издаје дођу до свакога ко за њих покаже интересовање. Будно је пратио појављивање нових издања у иностранству, нарочито у словенском свету, и трудио се да их за поверену му библиотеку што пре набави.⁶ Изградња и очување добрих односа Срба и Хрвата, сматрао је, доста је зависила од протока књига између Београда и Загреба, у оба правца. Са жаљењем је констатовао да се дешавало да у Београд брже стигну књиге из Беча него из Загреба, па чак и Новог Сада. Године 1869. године је у издању Друштва објавио *Српску библиографију 1741–1867*, што је био први подухват такве врсте у Србији до тада. Ову библиографију је допуњавао за сваку наредну годину од 1868. до 1876. и обухватио је поред српских и хрватске књиге, као и све стране наслове који се тичу уопште Срба и Хрвата.

Начин на који је обављао бројне секретарске дужности наишао је на опште одобравање и задовољство управе Друштва.⁷ Ти послови су захтевали свакодневну посвећеност, али је Новаковић успевао ипак да сваке године своју библиографију обогати за неколико нових наслова. Сви његови радови у Друштву примани су са

рођења (1842–1992), САНУ, Научни скупови књига LXXVII, Одељење историјских наука књига 25, Београд, 1995, стр. 484–488.

⁵ С. Новаковић, секретар и Ј. Гавриловић председник СУД – Кости Цукићу, министру просвете и црквених дела, Београд, 3. мај 1867. АСАНУ СУД 1867/76 [73].

⁶ Пошто је сматрао да су српске библиотеке сиромашне пољском литературом молио је Краљевско научно друштво у Кракову да за библиотеку Друштва пошаљу неколико књига. С. Новаковић, секретар СУД – Царско-краљевском научном друштву у Кракову, без места и датума. АСАНУ СУД 1867/ 78 [75].

⁷ Јанко Шафарик, председник Друштва је на скупштини од 25. јануара 1869. године изузетно похвално говорио о начину на који се Новаковић носио са секретарским обавезама: „Секретар нашег Друштва, по мом уверењу, својим прилежним, ревносним и ваљаним вршењем друштвених послова, заслужује наше задовољство у толикој мери да ја само то желети морам, да он кроз што буде могуће дуже време постојано врши с једнаком љубави и снагом исто тако тешку као и важну дужност друштвеног секретара, по којој је управо он главни чинилац целе друштвене радње, и зато узимам слободу предложити Вам господо, да се он једногласно у својој дужности и за убудуће утврди.” Гласник СУД XXVII, Београд 1870, стр. II.

великим задовољством, уз понеку примедбу колега да му је стил писања понекад тежак и „рогобатан”. Неки од њих чудили су се како Новаковић успева да стигне толико да пише уз обављање секретарских послова.⁸ Поред писања, Новаковић је реферисао и о радовима који су други подносили Друштву. И том послу је приступао темељно и без пристрасности.⁹ Његов став је био да за сваки предат рад морају бити одређени најстручнији рецензенти за конкретну област која је у том раду обрађена. Дешавало се и да замоли Друштво за додатног рецензента о раду који је сам прегледао, како би се о истом раду чула два одвојена мишљења. Самим одабиром рецензента није увек био задовољан.¹⁰ Рецензије које је писао биле су одмерене, добронамерне и конструктивне. Међу негативним рецензијама, а било је и таквих, вредна је помена она коју је Новаковић, заједно са својим колегом Миланом Кујунџићем, написао о збирци *Седам сџоштина и чејрдесет разних обредних њесама са 2450 речи из Праве (Сџаре) Србије* Милоша С. Милојевића.¹¹ Међу бројним замеркама које су изнете на рачун ове збирке, рецензенти су посебно истакли то што је Милојевић у потпуности занемарио постојећу Вукову збирку народних песама и прикупљао песме од којих многе уопште нису биле народне. Збирку су окарактерисали као „узор нереди, небрижљивости и књижевне немарљивости” јер су у њој песме, примедбе и тумачења биле набацане без икаквог реда и смисла. Наслов збирке су оспоравали тврдњом да је термин „Права Србија” непримерен јер из њега произилази да негде постоји и друга „неправа” или „крива” Србија, и као такав непотребно уздиже један део српске територије у односу на остале. Спомињање Бугара у негативном контексту у овом Милојевићевом делу окарактерисали су као штетно „небратско и

⁸ „Колико, Бога Вам, има сата у биоградском дану?” – питао га је Валтазар Богишић. „Јамчано треба да има више него амо у нас на западу – јер иначе ја никако не могу да појмим какво Ви то сипљете у свијет књиге као из рукава!” В. Богишић – С. Новаковићу, Париз, 30. март 1877. Бранислав М. Недељковић, *Прејиска Сџојана Новаковића и Валџазара Бојишића*, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, прво одељење, књига XXVIII, Београд 1968, бр. 80, стр. 93

⁹ Милан Ђ. Милићевић је забележио да Новаковић није оклевао ни да свом личном пријатељу Димитрију Матићу на седници одсека отворено каже да један његов рад не заслужује да буде објављен у Гласнику. М. Ђ. Милићевић, *Дневник II (23. септембар 1872 – 6. април 1877)*, приредио и уводну студију написао Петар В. Крстић, Београд 2015, стр. 39.

¹⁰ Примера ради, када је редовни члан Владимир Јакшић, економиста и статистичар, за Гласник предао свој рад о становништву Ђаковачке бискупије, Новаковић је предложио да се рад пошаље у Загреб дописном члану Петру Матковићу, географу, јер је сматрао да ће он за тај рад бити најбољи рецензент. Пошто то на крају ипак није учињено, закључио је: „Лепо, господо, али је могућно бити и народни економ и статистичар врло добар, па не знати ништа о Ђакову као о једној специјалној ствари – али бадава. Махом суде људи којима је све ново, што у ком рукопису читају.” С. Новаковић – Илариону Руварцу, Београд, 25. фебруар 1872. АСАНУ 5778.

¹¹ Реферат о овој збирци песама објављен је у Гласнику СУД XXXVIII, Београд 1873, стр. 329–348.

неполитично поступање према најближем племену на истоку нашем.” Слично томе оцењене су и Милојевићеве тврдње о српском пореклу Италијана, Грка, Турака и Влаха. Говорећи о овој збирци, дотакли су се и једног његовог историографског списка у којем се Срби помињу као становници Африке, Мале Азије и Индије.¹² Референти су закључили да таквих и томе сличних оцена има и у другим Милојевићевим радовима а да исте подржава Пантелија Срећковић, члан Друштва и професор опште историје у Великој школи.

Ове критике упућене на Милојевићев рачун биле су изречене у оквиру борбе двеју струја у српској историографији, научне и романтичарске. У тој борби, истина не у првим редовима али на правој страни, учествовао је и Новаковић. Заједно са неколицином колега чинио је у Друштву табор који је сматрао да нема озбиљног бављења историјом без критичке обраде историјских извора. С друге стране, стајали су Милош Милојевић и Пантелија Срећковић, чији је рад, поред одсуства критичке анализе историјских извора, неретко почивао и на употреби народне традиције као извора сазнања о прошлости. За разлику од својих истомишљеника, Новаковић није са поменутих двојцем улазио у полемике. Друштво није било главно поприште ових расправа али је на његовим седницама међу историчарима била уочљива ова подела. На седницама Друштва Новаковић је износио примедбе на Срећковићев и Милојевићев начин приређивања извора, али је његов однос са њима увек био колегијалан и коректан. Понеку оштру оцену на њихов рачун износио је само у преписци са својим истомишљеницима, па је тако Илариону Руварцу писао да у Милојевићевом раду нема „ни критике нити метода” а за „лудог” Срећковића приметио је да се понаша као „да од њега бољег историка бели свет нема”.¹³ Касније, када су полемике између две супротстављене стране узеле још већег маха, позивао је на смиривање страсти и сматрао је учешће у тим расправама беспотребним трошењем стваралачке снаге.¹⁴

¹² Ове податке Новаковић и Кујунџић су изнели позивајући се на Милојевићев спис *Одломци из историје Срба и српских-југословенских земаља у Турској и Аустрији*, објављеног у Београду 1872. године. Упркос тих ненаучних тврдњи изнетих у овом делу, након Срећковићеве позитивне рецензије Друштво је објављивање овог дела помогло са 70 дуката.

¹³ С. Новаковић – И. Руварцу, Београд, 25. фебруар 1872. АСАНУ 5778; Исти – истом, Београд, 19. јануар 1880. АСАНУ 5837.

¹⁴ О томе је највише писао Руварцу, покушавајући да смири страсти и усмери његове напоре ка даљем научном раду. У једном таквом писму поручио му је: „Моји садашњи домаћини Турци имају пословицу: ‘Ако ћеш да се хиташ каменицама на свакога пса који на те залаје, може ти се догодити да ништа друго не радиш целог века!’ Зато се можемо само у својој сујети утешити оним нашим, да пси лају на курјака. Само се и овако као и све што је српско, може разумети на много начина, те може изаћи незгодно за Вас и Панту, којег сувише помињете и сувише му части дајете.” С. Новаковић – И. Руварцу, Бујукдер, 17. јул 1887. АСАНУ 5872.

Када је почетком априла 1873. године Новаковић изабран за министра у влади Јована Ристића, решио је да се одрекне секретарске функције у Друштву, коју је обављао нешто више од шест година. Улазак у државничке послове, и политику уопште, одјекнуо је међу његовим пријатељима и сарадницима. Уз честитке које је тада са свих страна примао, многи су изражавали и страх да ће га бављење политиком трајно удаљити од науке. Међутим, и поред оправдане бојазни пријатеља, то се није догодило. Учешће у политичком животу није се одразило ни на квалитет, ни на количину радова које је наставио да пише. Ангажовање у Друштву јесте било мање него у секретарским годинама али је и даље био веома присутан и активно је учествовао у његовом раду. Редовно је састављао годишње библиографске прегледе, а сваке године за *Гласник* писао је по неколико радова. У августу 1874. године представљао је СУД на археолошкој изложби у Кијеву. Исте године представљао је Друштво и на отварању Загребачког свеучилишта. У периоду од 1878. до 1880. године био је секретар Одсека за науке философске и филолошке а самим тим је поново ушао у управу Друштва. Године 1878. је изабран и за заменика председника Друштва, једногодишњу функцију која је била уведена најновијим преуређењем Друштва. То је уједно била највиша, али и последња функција на коју је Новаковић био изабран у овој установи.

Од самог настанка Друштва у њему су постојале две струје које су имале различито виђење његових основних задатака. Док су једни били за то да главни задатак буду просветитељски рад и ширење наука у народу, други су сматрали да би то требало да буду развој и унапређење науке. Сукоб две стране непрестано је тињао, а додатно је подгрејан када је ово спорење добило и своју политичку позадину. Док су се либерали залагали да просвећивање народа буде главни задатак Друштва, напредњаци су сматрали да је бављење науком његова једина сврха. Као један од оснивача и челника Напредне странке, Новаковић је био мишљења да у Друштву не би требало да буде места за било шта друго осим за бављење науком. То наравно не значи да је био против просвећивања становништва и ширења науке у народне масе, већ је сматрао да би тим послом требало да се бави нека друга, само за ту сврху створена установа. Стицајем околности сукоб у Друштву је ушао у своју најоштрију фазу управо када је Новаковић био министар просвете и црквених послова, 1883. године. Либерали, иначе бројнији у самом Друштву, успели су да поставе свог представника на место председника Друштва а овај је одмах покренуо стварање посебног одбора за ширење наука и књижевности у народу. Овај гест приморао је Новаковића да употреби сва расположива средства не би ли то спречио. Службено се обратио Друштву и затражио објашњење из којих средстава оно планира да финасира рад новог одбора. Од Управе је добио одговор да она намерава за поменути одбор да користи једну петину буџета одређеног од стране државе за цело Друштво.

Овим одговором Новаковић није био задовољан па је захтевао од Друштва да свој рад доведе у склад са прописима и запретио да се државна помоћ уопште неће исплаћивати док се то не учини. Либерали су се оглушили о овај позив, надајући се да се то ипак неће догодити. Међутим, министар је био неумољив. Прилив средстава је прекинут и због Петог одбора сви планови Друштва били су доведени у питање.¹⁵ Овакав однос према Друштву није био последица његовог личног хира, мржње или освете већ спровођења политике владе чији је био члан. Иста политика настављена и након што је напустио министарски кабинет, а неки његови следбеници, попут Милана Кујунџића, били су много окрутнији од њега у спровођењу такве политике. Због неслагања са курсом за који се Друштво определило, Новаковић се све више удаљавао од њега. Био је заузет пословима у Министарству и организовањем странке али се то не може сматрати главним разлогом за повлачење из рада Друштва. Свој бојкот је исказао тиме што је престао да долази на седнице, а своје радове, које је, упркос државничко-политичким пословима, и даље писао, објављивао је у другим часописима. Привремено решен спор између Друштва и Министарства је убрзо обновљен па је започет рад на стварању Српске краљевске академије – установе која би се бавила искључиво научним радом.

Новаковић се тада налазио на свом првом дипломатском задатку у престоници Турског царства. И поред бројних послова којима је био прекупиран као српски капућехаја на Босфору, био је укључен у настанак Академије. Док је Кујунџић радио на састављању списка првих српских академика, тражио је савете од Новаковића, а из преписке њих двојице види се да је Новаковићево мишљење о том питању желео да чује и краљ Милан Обреновић.¹⁶ Када је на Васкрс 5. априла 1887. године објављен краљев указ о именовану првих 16 чланова Српске краљевске академије, Новаковић је био међу четворицом који су сврстани у Академију филозофских наука. Сложеност послова које је обављао као српски посланик у Цариграду није му сметала да се посвети науци, али и да одржава своју везу са новооснованом Српском краљевском академијом. Мада није био непосредан учесник у њеном оснивању и самом почетку рада, желео је да томе ипак да и свој лични допринос, што је и учинио пославши Академији свој спис *Пронијари и башијиници*, део своје велике

¹⁵ Детаљније о овом спору видети у *Педесетогодишњица Српске краљевске академије 1886–1936*, књ.1: *Друштво српске словесности 1841–1864, Српско учено друштво 1864–1892, Српска краљевска академија 1886–1936. Извештај о њиховом раду поводом педесетогодишњице СКА изнео Александар Белић*, Посебна издања СКА књига CXVI, Споменице књига 7, Београд 1939–1941, стр. 70–77; Василије Ђ. Крстић, Ивана Б. Спасовић, *Друштва своја доба. Друштво српске словесности, Српско учено друштво*, Београд 2016, стр. 45.

¹⁶ М. Кујунџић – С. Новаковићу, Београд, 22. децембар 1886. Архив Србије, лични фонд С. Новаковића (у даљем тексту АС, СН)-2297.

студије *Народ и земља у старој српској држави*. Пошто се налазио у Цариграду и био спречен да одржи своју приступну академску беседу, одломке из ове његове расправе је на првој свечаној седници Српске краљевске академије 20. септембра 1887. године прочитао Милан Кујунџић. Након тога је председник Академије Јосиф Панчић прогласио Новаковића за академика и он је и званично уведен у сва права која је тај положај носио. То што је постао првопроглашени српски академик чинило га је нарочито поносним па се код својих пријатеља распитивао о томе на какав одјек је то наишло у Београду и како је протекла прва свечана седница Академије. Свој печат је дао и почетку издавачке делатности СКА. Његова приступна академска расправа објављена је у првом *Гласу* Српске краљевске академије. И у првом *Годишњаку* је заузео посебно место јер се у њему налазе његова биографија и библиографија, које је саставио Светислав Вуловић.¹⁷ Своје радове је Новаковић редовно објављивао у *Гласу*, а важна документа из српске прошлости у *Сјоменику* СКА, као посебној Академијиној серији намењеној објављивању историјских извора. Најновија издања Академије добијао је у Цариграду, а нека је са толиким ишчекивањем прижељкивао да је молио да му се шаљу први одштампани, још неповезани табаци, па их је потом сам повезивао у књигу.

За Новаковића је боравак у Цариграду био посебан изазов са научне стране, јер су се у том граду налазиле султанске и патријаршијске ризнице богате документима о српској историји.¹⁸ Међутим, сви његови захтеви за приступ тим списима, примани су са подозрењем и углавном одбијани.¹⁹ Он, међутим, није могао да прихвати да му тако велико историјско благо стоји неискоришћено на дохват руке. Његова упорност, стрпљење и истрајност дали су резултат када је ступио у везу са делегацијом Мађарске академије, која је по султановом одобрењу прегледала турске архиве. Резултат те сарадње био је проналазак Светостефанске хрисовуље Мана-

¹⁷ Вуловићева био-библиографија Стојана Новаковића била је непотпуна и у њој су забележени бројни пропусти, почев од датума рођења Новаковића који није био тачно наведен (1. октобар уместо 1. новембар 1842. године). Вуловић се правдао да је до тих пропуста дошло јер је писао на брзу руку „док се Академија рађала”. Ове пропусте исправио је сам Новаковић објавивши своју библиографију у *Годишњаку* двадесетак година касније. Светислав Вуловић – С. Новаковићу. Београд, 12. април 1888, АС, СН-1258; *Годишњак* СКА XXIV, Београд 1911, стр. 316–409.

¹⁸ „Не завидим Вам као дипломати, већ као филологу, али се веселим што ћете од тог боравка зацијело много добити за нашу науку”, писао му је Ватрослав Јагић. В. Јагић – С. Новаковићу, Беч, 24. септембар 1886. АСАНУ 8708/58.

¹⁹ „Мени су на нека питања о томе људи из Патријаршије увек одговарали избегавајући. Казивали су ми да им је архива изгорела, да у њој нема ништа старо, да немају ништа словенско. Мени као дипломати они неће ништа да кажу. Лукава фајта фанариотска није ни данас ништа другачија него што је била увек. Боји се Словена (били Срби или Бугари), боји се да им се што не потражи”, јадао се љутито српски посланик. С. Новаковић – И. Руварцу, Цариград, 29. март 1890. АСАНУ 5895.

стиру Бањској. Сенку на тај проналазак бацила је неколегијалност мађарске стране, која је, изигравши договор са Српском академијом, допустила да тај документ прво објави Земаљска влада Босне и Херцеговине.²⁰ Корист од Новаковићевог боравка у Цариграду имале су и његове колеге академици које су својим истраживачким радовима били везани за европски део Турске. Саветовао им је да иду преко Цариграда јер би их он тамо дочекао, обезбедио им препоруке од меродавних људи и испратио их на пут. На њихове позиве да им се прикључи увек је одговарао одрично, јер је знао да би он као политичар и дипломата само отежавао њихов научни рад.²¹

Своје повремене доласке из Цариграда у Београд користио је тако што би узео учешћа у раду Академије. Тако је било током обележавања стогодишњице од рођења Вука Стефановића Караџића, када је на свечаности која је у Академији одржана том приликом био одређен за главног говорника. На свечаном скупу Академије у славу Вукове стогодишњице 10. септембра 1888. године, прочитао је свој спис *Српска краљевска академија и нејовање језика српској*, у којем је као главни задатак Академије истакао рад на стварању Речника народног књижевног језика.²² Тек је повратак са дипломатске функције из турске престонице омогућио Новаковићу да се живље укључи у рад Академије. За секретара Академије филозофских наука постављен је 22. фебруара 1892. године. Тај положај омогућио му је да својим предлозима разграната активност Академије и да буде зачетник њених важних и дугогодишњих подухвата. Најпре је изнео предлог на основу којег су касније настали Етнографски одбор и његов *Етнографски зборник*.²³ Потом се вратио идеји изнетој током прославе Вукове стогодишњице и 5. априла 1893. године поднео је Академији план за

²⁰ Извештај г. Ст. Новаковића од 10. октобра 1889. о проналаску Светостефанског хрисовуља Краљевској Српској Академији, Светостефанска хрисовуља, Споменик IV, Београд 1890, стр. IV–V. О самој Хрисовуљи погледати монографију: Повеља краља Милутина манастиру Бањска – Светостефанска хрисовуља, приредио Ђорђе Трифуновић, књиге 1 и 2, Београд 2011.

²¹ „Политика и наука у тој ствари види се да не другују. Ви сте људи од чисте, праве науке. [...] Пре ћете ви без мене, него ја без вас”. С. Новаковић – И. Руварцу, Цариград, 6. мај 1888. АСАНУ 5882.

²² С. Новаковић, *Српска Краљевска Академија и нејовање језика српској. Посланица Академији наука филозофских, прочишћана на свечаном скупу Академије, држаном 10. септембра 1888 у славу стогодишњице Вука Стеф. Караџића*, Глас СКА X, Београд 1888; Видети и: Годишњак СКА II за 1888. годину, Београд 1889, стр. 178–197; Голуб Добрашиновић, *С. Новаковић – Вуков следбеник*, Стојан Новаковић, личност и дело, стр. 345–360.

²³ Када је Милићевић спремио своју збирку народних обичаја и решио да их изда под слобом *Живот Срба сељака*, Новаковић је предложио да се том књигом започне Зборник који је осмислио. Након Милићевићевог пристанка, ова његова књига штампана је као први број *Српској етнографској зборника*. Годишњак СКА VI за 1892. годину, Београд 1893, стр. 74–79; Годишњак СКА VIII за 1894. годину, Београд 1895, стр. 38–39; М.Ђ. Милићевић, *Живот Срба сељака*, Српски етнографски зборник, књ. 1, Београд 1894.

стварање Лексикографског одсека, који би радио на прикупљању и сређивању грађе за Речник народног књижевног језика.²⁴ Он је сматрао да би тим речником било настављено тамо где се стало са Вуковим Рјечником и Рјечником ЈАЗУ који је покренуо Даничић и тиме би Академија испунила своју историјску мисију пописивања речничког блага српског језика. У предлогу је изнео и основна упутства по којима би требало прикупљати речи које би ушле у овакав речник. Овај предлог је одмах прихваћен и убрзо је започео рад на његовом остваривању. Истог месеца створен је Лексикографски одсек, Новаковић је именован за његовог председника, а својим ауторитетом се трудио да за Одсек обезбеди посебне просторије и средства за рад. Отпочело је бележење речи из књига, а састављен је и упитник за прикупљање из народа оних речи којих није било у Вуковом речнику. На тај начин је започео најобимнији и најдужи пројекат српске науке и културе који траје и данас, а спроводи га Институт за српски језик Српске академије наука и уметности.

Новаковић је сматрао да угледу Академије највише доприноси њен састав. На избор првих академика није имао примедбе, осим на именовање Пантелије Срећковића, кога није сматрао достојним тог звања, али је то мишљење износио само у приватној преписци. Тужио се да не разуме „свраб за бирањем чланова”, за који је тврдио да је постојао и у Друштву и у Академији. Избору нових чланова Академије је придавао посебан значај и том питању је увек приступао на себи својствен начин, озбиљно и темељно. Пословник Академије дозвољавао је члановима који нису у могућности да присуствују самом чину избора да своје гласове пошаљу писаним путем. Из неких разлога Новаковић се није користио том могућношћу у годинама када је као српски дипломата боравио у иностранству. Када би био у земљи, али спречен да присуствује избору, слао је своје гласове у запечаћеном коверту, при чему су листићи са гласовима за редовне чланове били једне а за дописне друге боје, а на сваком је писало име кандидата којег подржава и његов потпис.²⁵ Важећи за првопроглашеног академика и научника од великог угледа, његови предлози кандидата за нове редовне и дописне чланове увек су имали посебну тежину. Нека од угледних имена српске науке и књижевности која је Новаковић самостално, или са својим колегама академицима, предложио били су Симо Матавуљ, Јован Скерлић, Богдан Поповић и Алекса Шантић. Михаило Несторович Сперански, Филип Фјо-

²⁴ С. Новаковић, *Предлој Српској краљевској академији учињен 5. априла 1893 да се отпочне књижење грађе за академијски Српски речник, и да се за тај посао установи у Академији Лексикографски одсек*, Јавор, бр. 7, 1893, стр. 216–220; Прештампано у Годишњаку СКА IX за 1895 годину, Београд 1896, стр. 192–216.

²⁵ С. Новаковић – М. Ђ. Милићевићу, председнику СКА, Београд, 5. фебруар 1896. Архив Српске академије наука и уметности, Српска краљевска академија (у даљем тексту АСАНУ СКА) 584/1895.

родович Фортунатов, Емил Оман, Карл Крумбахер, Ернест Дени и Тадија Смичи-клас, само су неки од иностраних научника који су на његов предлог изабрани за дописне чланове СКА. Кандидат кога би он предложио, увек је имао велике шансе да буде и изабран, не само због предлагача већ и зато што би тај предлог увек био оправдан и добро образложен.²⁶

Након другог посланичког боравка у Цариграду и дипломатске функције у Паризу, која је трајала свега неколико месеци 1900. године, уследило је именовање за посланика у Петрограду. Петроградске године Стојана Новаковића представљале су потпуно другачије искуство од оног које је имао у Цариграду.²⁷ Као посланику братског народа, члану Руске царске академије и познатом имену у словенском научном свету, пред њим су се отварала сва врата на која је покуцао. Трудио се да ојача постојеће културне везе између Србије и Русије тако што је помагао размену књига између Београда и Петрограда. У музеју Ермитаж пронашао је појас севастократора Бранка Младеновића, родоначелника династије Бранковић, и о томе писао Академији.²⁸ Како се ближила стогодишњица од почетка Првог српског устанка све више је размишљао о томе на који начин би Академија требало да учествује у обележавању овог јубилеја. Сматрао је да она као највиша научна установа у земљи мора ову годишњицу да обележи једним подухватом који би био достојан и установе која га покреће, али и догађаја који је требало обележити. Међутим, његов предлог Академији из 1903. године о покретању зборника извора у којем би били објављени сви документи о борби за обнову српске државе, није био прихваћен, што му је јако засметало. Ово одбијање довело је до извесног захлађења у његовом односу према Академији које је трајало све до повратка у Београд 1905. године.

Новаковић није спадао међу оне који су се наметали за високе положаје, већ је свака функција на коју је био изабран долазила као награда за његово велико знање и искуство. Тако је било и са његовим именовањем за председника Српске краљевске академије. На то место постављен је краљевим указом 1. фебруара 1906. године и тако постао осми по реду Академијин председник. Том избору се није толико обрадовао због брига које је то место носило и недовољних новчаних средста-

²⁶ Избор једног члана на његов предлог изазвао је осуде једног дела савременика. Реч је о избору Милутина Гарашанина, првака Напредне странке. С. Новаковић, М. Ћ. Милићевић, Љ. Ковачевић, М. Валтровић, С. Николајевић, Ј. Жујовић, Д. Јенко, М. Бан и Д. Нешић – СКА (предлог за избор М. Гарашанина), Београд 19. децембра 1892. АСАНУ СКА 1892/281; Драгослав Страњаквић, *Избор Милутина Гарашанина за редовног члана Српске краљевске академије*, Правда, 8. април 1939.

²⁷ Михаило Војводић, *Петроградске године Стојана Новаковића*, Београд 2009.

²⁸ С. Новаковић – Јовану Мишковићу, председнику СКА. Петроград, 9. маја 1902. АС, СН-929

ва која је држава издвајала, али је био спреман да се посвети том послу.²⁹ Колико је добро обављао своју председничку дужност можда најбоље показује то што је он био први академик који је везао три узастопна председничка мандата, од 1906. до 1915. године. У првом председничком говору на главном годишњем скупу 22. фебруара 1906. године Новаковић је изнео своје виђење улоге Академије: „Као што реке теку од извора и као што је вода њихова бистра или мутна, слаба или снажна по томе каква од извора својих избија, тако је реци науке, образовања и човечанске уљудности главно врело у врховима науке, на висинама одакле обасјавају нове научне истине, где се наука исправља, шири и ствара. Ти врхови су у књижевности поглавито Академије. На њима се за науку грађа прибира; на њима се наука обде-лава и негује. Њиховим се радом драгоцено благо научних тековина множи, чува и исправља без престанка.” Тада се дотакао и неких питања које је сматрао важним у раду Академије за предстојећи период, попут наставка рада на изради Речника у Лексикографском одсеку и потребе изградње дома.³⁰

Са просторијама за рад Академија је кубурила од свог настанка и због тога је била приморана на подстанарски статус. Новаковић је желео да направи искорак у том погледу и да коначно обезбеди трајни простор највишој научној установи у Србији. Најпре је изашао са предлогом да се на плацу у Кнез Михаиловој улици подигне привремена мања зграда, да се остатак плаца прода, а добијени новац искористи за друге Академијине потребе.³¹ Међутим, после дужег већања на седницама Председништва и целокупне Академије решено је да се изнајми кућа у Бранковој улици број 15 и да се подигне кредит за изградњу Академијиног дома на поменутом плацу. Након тога је учествовао у преговорима са архитектама око планова за нову зграду и почетак саме градње. Пошто постојећи фондови намењени у ту сврху нису били довољни, Новаковић се код државних власти залагао за то да се Академији за те потребе одобри кредит под што повољнијим условима.

Као и сви његови претходници, Новаковић се жалио на муке које је имао са финансијама. Ипак, увид у износе годишњих државних давања Академији у периоду Новаковићевог председниковања показује нам да је тај износ сваке године растао, што свакако није било без његове заслуге. Али, расли су и издаци јер је активност

²⁹ „Ја сам нисам се томе толико обрадовао са многих брига које носи тај положај а са маленим средствима. Тек видим да је на мени да и ја окушам што могу. И то сам рад”, писао је Богишићу. Још је додао и следеће: „Нек ми се не упише у грех, ја налазим да су кроз последњих двадесет година нашом Академијом скоро искључиво управљали природњаци. Барем је секретар непрестано припадао њима [...]” С. Новаковић – В. Богишићу, Београд, 16. фебруар/1. март 1906, *Прејиска Сјојана Новаковића и Валијазара Бојишића*, бр. 186, стр. 217.

³⁰ Годишњак СКА XIX за 1905. годину, Београд 1906, стр. 122–138.

³¹ Годишњак СКА XXI за 1907. годину, Београд 1908, стр. 56.

била знатно већа него раније. Година 1907. је по броју издања била најбогатија у дотадашњој историји Академије. Такву 1907. успела је да надмаши већ 1910. година. Сарадња Академије са научним установама у иностранству, која се углавном сводила само на размену издања, доласком Новаковића на чело СКА подигнута је на виши ниво. Најпре је на предлог новог председника одлучено да се на француском језику одштампа извештај о раду Академије у 1905. години и пошаље свим установама са којима је СКА вршила размену.³² То је био први пут да се извештај појави и на страном језику, што је омогућило да се свет боље упозна са радом Академије. Прихваћен је и позив Императорске академије наука из Петрограда за прикључивање тек формираном Савезу словенских академија и учених друштава, који је основан са циљем да се заједничким снагама и средствима спроводи истраживања у области наука о словенству.³³ Најсадржајнија и најприснија сарадња била је са Југославенском академијом знаности и умјетности из Загреба, са којом је Београдска академија започела рад на изради Југословенског енциклопедијског речника.

Последње Новаковићеве године на челу Академије, од 1912. до 1915. обележили су два балканска и почетак Првог светског рата, који су се видно одразили на рад установе чији је био председник. За разлику од балканских ратова, који су само привремено прекинули неке започете послове у Академији и изградњу њеног дома, Први светски рат је све то у потпуности зауставио. Заједно са члановима владе и Народне скупштине, Новаковић је прешао у Ниш и оданде руководио пословима у Академији. Са секретаром Љубомиром Стојановићем био је у свакодневnoj преписци и на време је договорио паковање Академијиних рукописних збирки у сандуке и њихово допремање у Ниш. На самом истеку трећег председничког мандата, преминуо је у Нишу, 5. фебруара 1915. године.

Ако у дугој и богатој историји Српске академије наука и уметности постоје личности без којих се она не би могла замислити, онда је једна од тих личност Стојан Новаковић. Његов живот и рад били су нераскидиво везани за историју ове установе пуних педесет година. На путу од писара у одсеку СУД до председника СКА било је успона и падова, пуно неодложних послова које је требало урадити или их макар започети. Новаковићу није недостајало храбрости и упорности да на том путу истраје. У издањима СУД и СКА објавио је чак 94 рада. Уз то био је покретач многих иницијатива и непрестано је размишљао о томе на који начин да побољша, продуби и унапреди рад Академије. Део његове огромне заоставштине не чине само написани радови, сачувана преписка и остали списи, већ и оно што је Академија

³² Годишњак СКА XX за 1906. годину, Београд 1907, стр. 67; *L'activité de l'Académie Royale de Serbe en 1905. Séance générale annuelle tenue le 22 février (7 mars) 1906 à Belgrade.*

³³ Годишњак XXV за 1911, Београд 1912, стр. 106, 191.

била и оно што она данас јесте. Себе је несебично уградио у историју Академије и заслужио да га увек спомињемо са осећањем захвалности, дивљења и поштовања.

Miroslav Jovanović

STOJAN NOVAKOVIĆ IN THE SERBIAN LEARNED SOCIETY
AND IN THE ROYAL-SERBIAN ACADEMY

S u m m a r y

Stojan Novaković's relation with The Serbian Learned Society and The Royal-Serbian Academy lasted for five decades, from 1865 till 1915. During the years he spent in the position of secretary of the Serbian Learned Society, he was involved in all the major tasks, he worked on Serbian bibliography and he published dozens of works. He stopped his cooperation with the Society because of his entering into politics, and because of the fact that the Society's goals were purely scientific. The founding of the Royal-Serbian Academy coincided with the beginning of Novaković's diplomatic career, but he was still very actively participating in its work. He was trying to use his diplomatic position for scholarly work as well, to the benefit of the Academy, academicians and Serbian science in general. His appointment as the president of the Academy was the crown of his relations with the Academy. The years of his presidency were the most fruitful years in the Academy's history until then. During those years, building of the Academy's home started, and there were improvements in the area of inter-academic cooperation. This positive development was stopped by the break-out of the World War I.